

НОВИ САД 2019.

Година XV

Број 14

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма

Рада Стијовић

Надахњује и оживљује или надахњива
и оживљава? 1

Бојана Томић

О бележницама и белешкама 4

Предлози

Софија Милорадовић

Лејенски Вир – мали ђрилоџ великом
слову В 10

Осветљавања

Радојица Р. Јовићевић

Књижевни род, мојо и језик
ишесјамениа Пејџра II Пејџровића
Њеџоџа 12

Катарина Гронковска

Домаће и сџрано у медицинској
ишерминологији 20

Поводом

Александра Марковић

Дуџка Кликоваџ, Српски језик у
светлу когнитивне лингвистике 25

Дејан Милорадов

Батрахолошко-херпетолошки речник
српскога језика 35

Мали савети

Одлуке Одбора за сџандардизацију
срџскоџ језика 40

Писци о језику 43

УРЕДНИЦИ
Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО
Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
МИЛОРАД ТЕЛЕБАК
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1
Телефон: 021/420-199, лок. 265
Издавач: Матица српска
Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катјарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Шјефен

Компјутерски слог
Владимир Вајић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство културе и информисања Републике Србије
и Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
финансијски су помогли штампање овог гласила Матице српске

СIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063

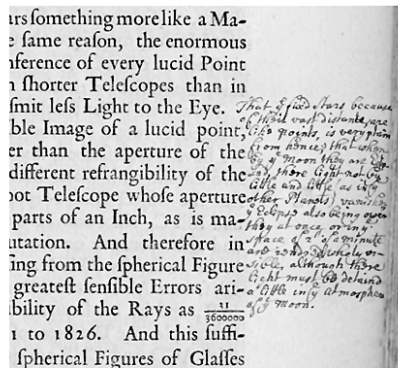
О БЕЛЕЖНИЦАМА И БЕЛЕШКАМА

Проучавајући феномен плуралија тантум¹ у српском језику, утврдили смо да се у неким случајевима оно што је написано концептуализује² као целина састављена из више делова. Најчешће су у питању лексеме које означавају белешке придодате главном тексту, које носе додатну, допунску информацију у вези са тим текстом³:

дидаскалџе ж мн. — белешке, објашњења писца у тексту драме, којима се дају упутства за сцену и извођење.

маргиналије ж мн. — забелешке, примедбе исписане на маргинама; опаске уз неки текст.

схџлије, **схџлија** ж мн. — примедбе, напомене, објашњења, тумачења уз текст.

Слика 1.

Основни множински облик ових речи може се протумачити њиховим семантичким садржајем – лексеме се не односе на једну једину белешку, њих је обично више и гледају се као целина. Такође, овај текст је споредан у односу на главни, што може да утиче на нашу концептуализацију (често оно што је споредно, нижег ранга и мање вредности добија множинско значење⁴).

Заједнички именитељ за **дидаскалџе**, **маргиналије** и **схџлије** јесте лексема **белешка**. Њено значење је творбено мотивисано полисемичним глаголом **бележити**⁵ (Миланов 2017: 385). Дакле, у питању је глаголска именица код које препознајемо суфикс -ка, који се среће и код изведеница од глагола, а

¹ То је појава да неке речи имају само облик множине.

² Под појмом *концептуализација* мислимо на колективну интерпретацију речи.

³ Дефиниције дате према Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ и Речнику српскохрватског књижевног језика Матице српске (у даљем тексту РСАНУ и РМС).

⁴ Нпр. лексеме којима се означавају остаци, ситнице, предмети мале вредности, без великог значаја: *сѣруџишина* (обично у мн.), *сваџијарије*, *бранџулија* (обично у мн.) и сл.

⁵ Овом приликом остављамо по страни мотивисаност именицом *бележ*.

може нас упутити на неколика значења: предмет или резултат радње, поименичена глаголска радња, предмет, животиње, људска бића (КЛАЈН 2003: 134–135). У нашем случају девербативом се означава предмет или резултат радње (оно што настаје кад се бележи) и он је изведен од глагола са значењем вербалне комуникације (КЛАЈН 2003: 134–135; БАБИЋ 2002: 285).

Глаголи типа *бележити* спадају у тематску групу глагола *verba scribendi* која се односи на оне глаголе којима се означава радња писања. Резултат ових радњи су глаголске именице које могу да се концептуализују на два начина – обично је у питању некакав текст који се посматра или као јединична целина или као целина која се састоји из већег броја елемената (белешка : белешке, забелешка : забелешке). Наведена дуалност може се протумачити глаголском категоријом вида – као резултат радње означене несвршеним глаголом чешће ће се јавити лексема са значењем множине у свом семантичком садржају, и обрнуто. То може бити последица преноса дуративности са глагола на именицу. Ова претпоставка има упориште у синтаксичким истраживањима глаголског вида (МИЛОСАВЉЕВИЋ 2019; КЛИКОВАЦ 1996)⁶. Међутим, успостављање релације између именичке категорије броја и глаголске категорије вида (имперфективни глаголи – плурал, перфективни глаголи – сингулар) не мора да буде правило (ДРАЖИЋ 2014: 177). На множинско значење објекта утиче и семантика глагола, па се „неки глаголи у српском језику искључиво удружују са множинским обликом именице која у тој глаголској синтагми има конкретно, предметно, објекатско значење” (ПИПЕР и др. 2005: 504).

Примарно значење лексеме *белешка* у РСАНУ дефинисано је као „*крајко прибележена нека чињеница, њодајтак или мисао, забелешка, прибелешка*; исп. белега (2)”. И у Речнику српскохрватскога књижевног језика Матице српске (РМС) и Речнику српскога језика (РСЈ) налазе се сличне дефиниције. Навешћемо примере из РСАНУ којима се илуструје ово значење:

У јесен 1913. могао сам приступити сређивању својих бележака и фотографских снимака (Мих. Ј. 1, 1)⁷. Духан Баторићев ... имаде цијелу хисторију, и кроз сто и педесет година биљежи му се часни род у обитељској кроници Брезовице ... и коледарским биљешкама дворскога (Ђал. 6, 15). Лазар дотрчао до стола ... па отворио шкрабицу и вади ... писама, листова, књига ... Ето вам овдје ... писама, ето биљежака, – ето порука ... Ето вам на – узмите! гледајте! – читајте! (Војн. И. 6, 41). Напишем неколико кратких бележака, које сам 1894. године раширио

⁶ „Uz imperfektivni glagol upotrebljava se u referencijalnom ili kvantitativnom smislu neodređeni, nespecifikovani objekat, ili objekat u množini” (КЛИКОВАЦ 1996: 136).

⁷ Сви примери и скраћенице наводе се према РСАНУ.

у скицу (Рад. М. 3, XXI). У дијалекатским описима и белешкама спомињу се и други примери (Белић 4, 128).

Уочавамо да се у свим наведеним примерима лексема *белеџка* јавља у множини. Увидом у Електронски корпус српског језика (ЕК) утврдили смо да се ова лексема скоро два пута чешће јавља у множини него у једнини. Оваква дистрибуција указује на множински карактер лексеме. Он се заснива на постојању семе мултипликативности која је резултат преноса дуративности са глагола на именицу. С друге стране, дистрибуција лексеме *збелеџка* не даје нам очекивани резултат у корист доминантне употребе једнинског облика: и она се према подацима из ЕК чешће јавља у множини, али незнатно, што нам с друге стране потврђује да се она регуларно употребљава у оба броја.

Дакле, лексема *белеџка* исказује склоност да се јавља у множини. Употреба множине уноси у значење некакву општост, за разлику од облика једнине који имплицира конкретност. Ово уопштавање може имати везе с тим што се множински облик употребљава да би се дале информације о типу, врсти, те се на тај начин не односи само на већи број означених ентитета већ и на један (исп. Мелиг 2013: 20). Осим општости, постиже се и неодређеност. „Употреба лексичко-граматичких показатеља референцијалне неодређености донекле је условљена и тиме да ли се налазе у облику једнине или у облику множине. Множина је у принципу облик погоднији од једнине за наглашавање неодређености, иако једнина и множина нису у том погледу апсолутно чврсто разграничене” (Пипер и др. 2005: 941). Овакве речи које се доминантно јављају у множини и које своје пуно значење остварују у множини називају се *йлурајџиви* (Томић 2019), и разликујемо их од оних речи које имају само облике множине и који се означавају термином *йлуралија йанџум*.

Претражујући контексте у којима се јавља лексема *белеџка* у ЕК, уочили смо да је множински облик белешке развио и ново значење у ђачком и студентском жаргону – записана предавања наставника и професора, а с тим у вези је и синтагма *хвайџаји белеџке* – записивати речи професора на предавањима. Размењујући *белеџке* студенти у ствари размењују *бележнице* у којима су оне записане, при чему фокус остаје управо на тексту (самим *белеџкама*) – а не на предмету у ком се оне налазе. У овом примеру, дакле, није успостављен метонимијски пренос са *САДРЖАЈА* (записаног) на *САДРЖИВАЧ* (предмет у који се записује). Овакав пренос уочавамо у трима позајмљеницама које се односе на белешке и бележнице, о чему ће и бити речи у наредним редовима.

Као први пример навешћемо лексему **нотес** која је у РСАНУ дефинисана као *мејна бележница*:

У нових знанаца видео сам „нотесе”, у које биљеже своје мисли и све друго, што им је требало (Шим. 3, 99). Хитро извадив из цепа нотес, прибележи реч (Каш., СКГл НС 11, 2). Иван Маме је одбацио књигу и извадио из прсног цепа оловку и нотес (Шег. 2, 87). Прелиставао је по нотесу и на неким листићима нешто биљежио (Нож. 1, 221). Пристиже и други жандар истражник, уписујући у нотес последњу примједу (Божих 2, 239). Бележили [су] у нотес бројеве цакова за спавање (Давичо 1, 8).

Према тумачењу у заглављу, реч је настала према писаном француском или енглеском множинском облику: notes, белешке. То значи да је код ове лексеме дошло до померања значења са оног што је написано на предмет који садржи написано. За нас је посебно интересантна јер се множински облик из језика даваоца не препознаје у језику примаоцу, највероватније због консонантског завршетка који у српском језику имплицира јединину. А будући да се односи на предмет који не садржи у себи сему плуралности (*бележница*⁸), реплика у српском језику не добија (нови) множински наставак у основном облику.

С друге стране, лексема **скрипта** која је у латинском језику множина, захваљујући нормативним приручницима и у српском језику има тај облик (Пипер, Клајн 2013: 81; Правопис 2011: 452 s. v. скрипта; Стиловић 2009: 80–83). Код ове лексеме постоји колебање у употреби, по нашем мишљењу управо због процеса метонимизације којим се значење оно што је записано помера на предмет у коме је записано. За разлику од *ноћеса*, код лексеме *скрипџа* постоје формални услови да се у језику примаоцу третира као множина, будући да се наставак -а и у српском језику јавља као наставак за средњи род множине (као и у латинском језику). Ову лексему карактеришу две врсте колебања: прво, колебање у броју – па се она употребљава и у облику јединине (у ЕК забележене само четири потврде), и друго, колебање у роду – употребљава се у облику множине женског рода (у ЕК забележено 24 примера за средњи и 38 примера за женски род).

Као трећи пример навешћемо лексему **агенда**, која би требало да се понаша као лексема *скрипџа* – такође је позајмљеница из латинског језика, у коме има облик средњег рода множине. За њу је карактеристично да се у РСАНУ наводи управо у том облику, уз варијантни облик женског рода множине:

агенда с мн. и **агенде** ж мн. (ген. агенда и агенада) (лат. agenda, ствари које треба свршити) **1.** адм. *йословање, йослови који су у йоку, несвршена акџа*. **2.** *йойсейџик, бележник*.

⁸ Од 16 лексема које су у РСАНУ дефинисане као бележница, само је једна која реализује множинско значење – *лицџире*.

Међутим, упркос множинском облику у језику даваоцу и дефиницији у РСАНУ, сматрамо да у значењу бележнице множинско значење није опстало, што се потврђује у РСЈ, где се ова лексема у том значењу наводи у једнинском облику.

Видимо да се све три позајмљенице понашају на различит начин. Код лексеме *ноћес* значење се помера тако да се њоме означава предмет у који се текст записује – а не сам текст (као у изворном језику), у примеру *аџенда* видимо да се ситуација променила у временском периоду од педесетак година (време између објављивања првог тома РСАНУ и РСЈ), док је у примеру *скрипција* ово значењско померање актуелни процес. Секундарна сингуларизација, која је већ забележена у примеру *аџенда*, успорава се или чак зауставља помоћу препорука у нормативним приручницима. Оне се морају поштовати, али ћемо нагласити да ће будућност показати да ли ће се процес метонимизације завршити и да ли ће се усталити основни једнински облик ове лексеме.

Закључићемо да је за основни облик лексема којима се означавају белешке и бележнице важна концептуализација и то да ли су у првом плану садржина (текст) или садрживач (бележница, предмет у који се текст записује). Основни множински облик имаће оне лексеме које се односе на текст, док ће оне којима се означавају бележнице најчешће имати једнински облик.

Л и т е р а т у р а :

- БАБИЋ 2002: Babić, S., *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- ДРАЖИЋ 2014: Дражић, Ј., *Лексичке и грамађичке колокације у српском језику*. Нови Сад.
- КЛАЈН 2003: Клајн, И., *Творба речи у савременом српском језику. Део 2, Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства; Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- КЛИКОВАЦ 1996: Klikovac, D., „О glagolskom vidu u srpskohrvatskom jeziku iz drugog ugla”, *Зборник Мађице српске за филологију и лингвистику*, XXXIX/1, 34–39.
- МИЛАНОВ 2017: Миланов, Н., *Полисемија српске лексике на корпусу Речника српско-хрватског књижевног и народног језика САНУ* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет.
- МИЛОСАВЉЕВИЋ 2019: Милосављевић, С., „О употреби итеративних глагола у перфекту за означавање избројивог мноштва радњи и њиховој конкуренцији са свршеним глаголима (На примерима из новинарског стила српског језика)”, Научни састанак слависта у Вукове дане 48/3, 149–191, Београд.
- МЕЛИГ 2013: Мелиг, Х. Р., „Общефактическое и единично-фактическое значения несовершенного вида в русском языке”, *Вестник Московского Университета. Сер. 9. Филология*, № 4, 19–47.
- ПИПЕР и др. 2005: Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ., Тошовић, Б., *Синтакса савременог српског језика: простија реченица*. Београд.

ПИПЕР, КЛАЈН 2014: Пипер, П., Клајн, И., *Нормативна грамађика српског језика*. Нови Сад.

Правопис 2011: Пешикан, М., Јерковић, Ј., Пижурица, М., *Правопис српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

СТИЈОВИЋ 2009: Стијовић, Р., *Српски језик норма и ѿпракса*. Београд.

ТОМИЋ 2019: Томић, Б., *Именске речи које се јављају само у множини у српском језику* (необјављена докторска дисертација). Београд: Филолошки факултет.

Извори:

ЕК: *Електронски корпус српског језика*, <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>.

РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Загреб, 1967–1976.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XX. Српска академија наука и уметности, Београд, 1959–.

РСЈ: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2007.

Слика 1. преузета са <https://www.flickr.com/photos/open-library/5095211566/in/photo-stream/>

Бојана Томић

Институт за српски језик

bojana.mojsilovic@gmail.com

